

Ганна Чайковська**ЕКОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ
ФАХІВЦІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ У КОНТЕКСТІ
ОСВІТНІХ РЕФОРМ**

Виклики сучасного глобалізованого світу зумовлюють трансформацію змісту актуальних проблем сьогодення та просувають межі професійного впливу фахівців усіх галузей у напрямі втілення в життя ідей сталого розвитку суспільства. Зрозумілим є те, що сучасний заклад вищої педагогічної освіти не може залишатися осторонь від цих процесів, адже сучасна вітчизняна школа має гостру потребу в учителях з високим рівнем екологічної грамотності, розвиненою екологічною культурою і екологічною свідомістю, вміннями, навичками і досвідом використання в педагогічній практиці сучасних еколого-освітніх технологій.

Відтак, підготовка майбутніх учителів потребує суттєвого переосмислення та вимагає упровадження актуальних та конструктивних змін у процес підготовки вчителя до екологічного виховання учнів у контексті сучасних освітніх реформ. Зазначимо, що релевантним завданням сьогодні є підготовка майбутніх фахівців початкової школи, позаяк у початковій ланці закладу середньої освіти активно реалізується ключові засади Концепції Нової української школи.

Концепцією Нової української школи визначено ключові компетентності, з-поміж яких виокремлено екологічну грамотність і здорове життя, що передбачає усвідомлення учнями основ екологічного природокористування, дотримання правил природоохоронної поведінки, ощадного використання природних ресурсів, розуміння важливості збереження природи для сталого розвитку суспільства [Концепція Нової української школи, 2016, с. 12].

З огляду на зазначене, підготовка майбутніх учителів початкової школи до реалізації завдань екологічної освіти в час освітніх реформ вимагає оволодіння новими технологіями навчання, уміннями

перебудувати освітню парадигму в дієву педагогічну систему. Очевидним є те, що ефективність екологічної підготовки майбутніх фахівців початкової школи залежить від впровадження актуальних та конструктивних змін у структуру та зміст професійної підготовки студентів у ЗВО з урахуванням специфіки професійного напрямку і галузевої компоненти.

Дослідження змісту екологічної підготовки майбутніх фахівців початкової школи у контексті впровадження Концепції Нової української школи дозволило нам виокремити основні вектори її реалізації у сучасному ЗВО, зокрема: трансформація змісту екологічної освіти на компетентнісні засади, багаторівнева інтеграція екологічної складової в процес професійної підготовки майбутніх фахівців початкової освіти, інноваційність змісту форм та методів навчання студентів, екологізація практичної підготовки студентів. Розглянемо ці напрями і запропонуємо шляхи їхньої реалізації.

Пріоритетність запровадження компетентісного підходу в освітньому процесі визначена у державних документах, зокрема Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Національній доктрині «Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 років» тощо. Відповідно, сучасна парадигма освіти передбачає формування у майбутніх фахівців початкової освіти низки взаємопов'язаних ключових компетентностей, в т. ч. екологічної.

Зважаючи на актуальність проблеми дослідження і суттєвий доробок наукових праць щодо її вивчення, ми не ставимо за мету охарактеризувати дефініції таких ключових понять, як «екологічна компетентність» та «екологічна компетенція» (до слова, спостерігаємо унормування цих понять), а розкриємо зміст поняття «еколого-педагогічна компетентність», яке, на нашу думку, є важливою особистісною якістю вчителя та визначає ступінь розвитку його професійного становлення і здатність на високому рівні забезпечувати екологічну освіту учнів.

Еколого-педагогічну компетентність майбутнього фахівця початкової школи ми розуміємо як індивідуальну характеристику ступеня відповідності студента вимогам екологічної освіти: рівню

сформованості у них екологічних знань, умінь і навичок, спрямованих на формування екологічної свідомості, мислення і світогляду у дітей молодшого шкільного віку [Чайковська Г. Б., 2010, с. 55].

Вона є важливим компонентом загальної професійної компетентності фахівців початкової освіти стосовно педагогічного супроводу молодших школярів з метою надання їм допомоги у гармонізації стосунків з природним довкіллям, виховання екокультурної особистості дитини [Січко І. О., 2018, С. 105].

З огляду на сказане, компетентнісний підхід у підготовці майбутнього вчителя початкової школи розглядається не з позиції рівня засвоєних знань, а здатності студента самостійно використовувати екологічні знання на практиці, оцінювати якість результатів екологічної освіти крізь призму майбутньої професійної діяльності, реалізовувати діяльнісний характер екологічної освіти та орієнтувати освітній процес на практичну екологічну спрямованість його результатів.

Учені довели, що еколого-педагогічна компетентність є складним утворенням особистості з чіткою компонентною структурою, а саме:

– когнітивний компонент включає розвиток природничо-наукових та еколого-біологічних, соціально-екологічних знань, понять, наукових фактів, законів і закономірностей, теорій; сформованість системи методологічних, теоретичних, методичних і технологічних знань, умінь і досвіду, необхідних для конструювання еколого-освітньої діяльності учнів початкової школи;

– ціннісно-мотиваційний компонент характеризує соціально-моральну позицію майбутнього вчителя, його мотивацію до природоохоронної, здоров'язбережувальної та еколого-педагогічної діяльності, прагнення до розвитку у школярів екологічної культури та дбайливого ставлення до природи; включає систему ціннісних відносин і мотивацій у сфері еколого-педагогічної освіти, що визначають екологічну спрямованість в саморозвитку особистості фахівця початкової освіти;

– операційно-діяльнісний компонент включає систему еколого-педагогічних умінь, навичок і досвіду у взаємодії з різними

екосистемами, а також проектування, організації, діагностики, оцінки і корекції результатів екологічної освіти учнів початкової школи [Коваль В. О., Погасій І. О., 2018, с. 110].

Еколого-професійна підготовка майбутнього фахівця початкової освіти в нашому досвіді включає кілька етапів, кожен з яких характеризується певними цілями, педагогічними умовами, змістом і результатами. На початковому етапі реалізації цілеспрямованої системи екологічної освіти і виховання студентів відбувається осмислення ними значення екологічних знань у процесі формування екологічної культури учнів; формуються мотиви природоохоронної діяльності та розуміння ролі екологічної освіти в її результативності; розвиваються початкові вміння систематизації науково-екологічної інформації; накопичується первинний досвід розробки методів і прийомів еколого-освітньої діяльності, вивчення позитивного досвіду екологічної освіти молодших школярів, освоєння методів діагностики сформованості екологічної грамотності та екологічної культури; відбувається осмислення особливостей екологічної освіти дітей на рівні початкової школи, коли найбільш активно закладаються світоглядні, моральні, культурні та поведінкові основи особистісного розвитку дитини.

Погоджуємося з думкою вчених, що реалізація компетентнісного підходу в екологічній підготовці майбутніх фахівців початкової школи вимагає змін у таких вимірах: змісті освіти, організації та методичному забезпеченні процесів навчання, оцінюванні результатів навчання, інституційному устрої та управлінні системами кваліфікацій та професійного розвитку [Wesselink R., 2017, p. 539].

Задля досягнення необхідних результатів в екологічній підготовці студентів важливим є створення еколого-розвивального освітнього середовища навчального закладу засобами інтегрованого підходу, позаяк сучасна екологічна наука вважає інтеграцію головним принципом екологічної освіти та умовою формування у студентів цілісного уявлення про природу [Турченко В. Н., 2015, с. 90]. Вважаємо, що багаторівневе втілення ключових екологічних ідей у зміст освітньої програми «Початкова освіта» першого

(бакалаврського) та другого (магістерського) освітнього рівнів вищої освіти має забезпечуватися шляхом міжпредметної, внутрішньопредметної, методичної, психологічної інтеграції.

Міжпредметна інтеграція передбачає уведення концептуальних основ екологічної науки в зміст програм дисциплін суспільно-гуманітарного та професійно-орієнтованого циклів, що дозволить забезпечити зв'язок між спеціальністю та завданнями екологічної освіти в розрізі виконуваних професійних функцій. Підтвердження цьому знаходимо у Концепції неперервної екологічної освіти та виховання в Україні, де зазначено, що «міждисциплінарний підхід до формування екологічного мислення передбачає логічне поєднання та поглиблення системних природничих знань, логічне підпорядкування різнобічних знань основній меті екологічної освіти».

Використання міждисциплінарних зв'язків для вирішення конкретних екологічних завдань і проблем є переконливим прикладом інтеграційних процесів в екологічній науці. Ці зв'язки відіграють важливу роль у підвищенні практичної та науково-теоретичної підготовки студентів, забезпечують оволодіння ними узагальненого характеру еколого-пізнавальної діяльності.

Досліджуючи можливості реалізації міжпредметних зв'язків як засобу екологізації освіти у вищій школі, ми дійшли висновку, що їх використання в навчально-виховному процесі може бути дуже широким. Однак, відсутність єдності в інтерпретації загальних наукових понять, законів і теорій, наступності в їхньому розкритті під час вивчення різних навчальних дисциплін робить цей процес надієвим. Нині екологія розглядається як наука біологічного циклу, що вивчає екосистеми, а повинна усвідомлюватися конгломератом наукових дисциплін, яка вивчає весь комплекс взаємодій суспільства і природи.

Екологізація освіти – це дієвий інструмент високого рівня підготовки фахівців і формування системи професійної компетентності відповідно до вимог концепції сталого розвитку. Водночас змушені констатувати, що система екологічного виховання та освіти в Україні ще не є цілісною, неперервною, взаємопов'язаною.

Тому на допомогу у вирішенні цього питання приходять неформальна екологічна освіта, що охоплює різноманітні види діяльності з екології поза академічною освітою. Участь студентів у міжнародних, всеукраїнських, регіональних екологічних проєктах за ініціюванням громадських організацій, молодіжних об'єднань тощо є надзвичайно актуальною та важливою умовою екологічної освіти майбутніх фахівців.

Внутрішньопредметна інтеграція передбачає викладання для майбутніх фахівців початкової школи екологоспрямованих курсів (для прикладу «Екологічні проблеми рідного краю», «Теорія та методика екологічної освіти молодших школярів») з метою забезпечення розуміння важливості вирішення екологічних проблем та місця у цьому екологічної освіти. Вважаємо, що впровадження у навчальний процес таких спецкурсів створить ефективне еколого-розвивальне середовище, метою якого стане мотивація еколого-навчальної діяльності, набуття студентами екологічних знань і навичок самостійної роботи, нового досвіду екологічного пошуку, орієнтація на благополуччя екологічного середовища.

Зауважимо, що в системі неперервної екологічної освіти вища школа активно долучається до пошуку і розробки інноваційних форм і методів екологічної освіти та виховання як інструменту підвищення ефективності освітнього процесу та формування особистості – носія екологічного світогляду. Формування у студентів основ глобального мислення та екологічного світогляду, оволодіння знаннями і практичними вміннями раціонального природокористування, виховання почуття відповідальності за природу як національне багатство, осмислення сучасного процесу сталого розвитку суспільства є завданнями екологічної освіти у вищій школі. З цією метою є необхідним вдосконалення навчальних планів, розробка нових навчальних дисциплін, впровадження інтерактивних методів викладання. У цьому контексті говоримо про *методичну інтеграцію*.

Необхідність навчання студентів в активній діяльності, шляхом міжпредметного проблемно-пошукового, інтерактивного, міждисциплінарного проєктного навчання нині ні в кого не викликає

сумніву. Досвід роботи дозволяє констатувати, що використання інноваційних технологій у навчанні майбутніх фахівців сприяє зростанню усвідомлення майбутніми фахівцями початкової школи важливості вирішення екологічних проблем для сучасного світу і необхідності реалізації цих ідей у майбутній професійній діяльності. Без сумніву, такі методи, як тренінги, диспути, дебати, метод проєктів, кейс-метод, метод аналізу конкретних ситуацій тощо мають найбільший потенціал для формування в студентів ціннісних орієнтацій сталого розвитку, набуття вмінь оцінювати глобальні ризики сучасності, розуміння ролі екологічної освіти у вирішенні цих проблем. Використання інноваційних методів сприяє підвищенню рівня індивідуальної та колективної екосвідомості, допомагає у активній формі дізнатися про сучасні проблеми довкілля, інноваційні норми екологічної етики та культурного життя [Чайковська Г., 2017].

Найбільш ефективними є методики, що сприяють зануренню студентів у майбутню професійну діяльність. Так, студентам пропонується самостійно або в групах по 5–7 осіб розробити модель організації в школі куточка живої природи, скласти програму екологічного гуртка, сконструювати конспекти екологізованого уроку, позакласного заходу або екскурсії в природу, придумати тематику та план розробки природоохоронних проєктів для молодших школярів. Такий методичний підхід підвищує у студентів інтерес до майбутньої професії та розвиває їх педагогічну творчість.

Новими педагогічними методами, що сприяють формуванню екологічного мислення майбутніх педагогів, є метод міжособистісного навчання, метод аналогій, метод вибору, педагогіка екосоціальної винахідливості, яка містить деконтекстуалізацію, контекстуалізацію, винахід нової культури, діалог, кооперацію, вихід на практичні дії, участь в конкретних проєктах та ін.

Якісна екологічна підготовка майбутніх фахівців початкової освіти неможлива без інтеграції різних форм діяльності студентів: навчальної, громадсько-виховної, практичної, науково-дослідної, волонтерської, самоосвітньої. Така взаємодія дозволяє студентам цілісно моделювати соціальні, економічні, екологічні проблеми

суспільства, сприймати сталий розвиток як концепцію і освітню парадигму, приймати безпосередню участь у вирішенні завдань екологічної освіти у своїй майбутньої професії.

Особливе місце в еколого-професійній підготовці вчителя початкової школи надається науково-дослідницькій діяльності студентів з проблем екологічної освіти школярів. Студенти поглиблено вивчають і вчаться аналізувати теорію і практичний досвід шкільної екологічної освіти, освоюють новітні педагогічні технології в цій галузі, експериментально перевіряють теоретичні висновки, здійснюють творчий пошук цікавих методичних рішень з досліджуваних проблем. Працюючи над дослідженням актуальної науково-методичної проблеми, студенти набувають навичок застосування наукових методів в майбутній професійній діяльності, а саме: в роботі з удосконалення освітнього процесу, в саморозвитку і творчому пошуку ефективних засобів екологічної освіти і виховання молодших школярів.

Важливе значення в підготовці майбутнього фахівця початкової школи до екологічного виховання молодших школярів має така форма позааудиторної діяльності, як участь студентів у роботі громадських екологічних організацій, що сприяє більш глибокому осмисленню майбутніми вчителями небезпеки екологічних проблем і причин їх виникнення, накопичення особистого досвіду природоохоронної діяльності, розвитку соціальної активності студентів в екологічних справах і оволодіння вмінням відстоювати власну принципову позицію. У студентів формується новий погляд на соціоприродні відносини, підвищується екологічна відповідальність і відповідальність за якість екологічної освіти школярів в їх майбутній професійній педагогічній діяльності. Така активна проєкологічна громадянська позиція підвищує мотивацію студентів в отриманні додаткових екологічних знань, вироблення здатності до рефлексії та інтерпретації отриманих результатів; розвитку дослідницьких та екологічних якостей особистості і вдосконалення екологічного способу мислення [Бауер М. Й., 2000, с. 102–103].

Ми переконані, що сучасна екологічна освіта неможлива без урахування особистої думки сучасного студента, спонукання сучасної молоді до активної пізнавальної діяльності, творчості, ініціативності тощо. Встановлено, що сталість розвитку особистості залежить від того, наскільки вона спроможна свідомо визначати напрями та керувати процесами власного розвитку. Позаяк сталість розвитку залежить також від того, чи має особистість активне творче ставлення до життєдіяльності, наскільки в процесі соціалізації вона активна, прагне до самоосвіти, саморозвитку й самовдосконалення. Відповідно, екологічна освіта повинна мати суб'єкт-суб'єктний характер і бути максимально гуманізованою. У цьому контексті важливою є психологічна інтеграція як засіб формування міждисциплінарної свідомості особистості.

Науковий пошук та практичний досвід дав нам змогу встановити взаємозв'язок інтелектуального та емоційно-вольового виявлення особистості і погодитися з думкою Г. Пустовота щодо принципів екологічної освіти в певних умовах: спрямованість на розвиток емоційно-ціннісної сфери особистості; спрямованість на розвиток діяльнісно-практичної сфери особистості; забезпечення ефективних умов реалізації особистісно-орієнтованих завдань екологічної освіти і виховання [Пустовіт Г., 2004, с. 233].

Необхідною умовою підготовки майбутніх учителів початкової школи в контексті окресленої проблеми є посилення екологічної складової під час практичної підготовки студентів. Важливу роль у формуванні екологічного світогляду майбутніх учителів займає неперервна педагогічна практика, під час якої реалізуються завдання екологічного виховання в класній, позакласній та позашкільній роботі початкової школи. Управління цим процесом передбачає введення в зміст педагогічної практики завдань, спрямованих на підготовку студентів до екологічного виховання учнів початкової школи.

Педагогічна практика створює умови для участі майбутніх учителів у цілісному процесі естетично спрямованої еколого-педагогічної діяльності, яка формує потребу самостійно вирішувати завдання екологічного змісту, добирати відповідні форми, методи і

прийоми екологічної освіти, створювати атмосферу творчого пошуку, стимулювати самоосвіту, самовиховання та самовдосконалення учнів. Оволодіння педагогічними інноваціями, які базуються на психолого-педагогічних, соціально-культурологічних та фахових знаннях, дозволить майбутньому фахівцю початкової школи досягнути високого рівня майстерності у здійсненні екологічного виховання та навчання молодших школярів.

Під час педагогічної практики студенти також мають можливість освоїти різні еколого-освітні методи, наприклад провести діагностику сформованості у молодших школярів екологічних знань, виявити рівень їх екологічної вихованості, навчитися конструювати еколого-освітній процес і застосовувати в навчальній діяльності найбільш ефективні засоби, методи і прийоми екологічної освіти учнів, аналізувати результати своєї педагогічної діяльності.

Зазначимо, що в сучасній початковій школі екологія не є самостійною освітньою галуззю, однак формування екологічної компетентності учнів початкової школи передбачено інтегрованими змістовими лініями усіх навчальних предметів. Безперечно, найбільш екологічно спрямованою є освітня галузь «Я досліджую світ», де кожна змістова лінія пронизана ідеями формування в дітей цілісного сприйняття природи, розуміння єдності біологічного і соціального, усвідомлення необхідності їх гармонійної взаємодії. Ми переконані, що наскрізне проникнення екологічних ідей в зміст усіх освітніх галузей початкової школи вибудує чітку стратегію екологізації освіти в нашій державі.

Важливим етапом в екологічній підготовці майбутнього вчителя початкових класів є навчальна польова практика, яка спрямована на оволодіння студентами способів вивчення рослинного і тваринного світу рідного краю, знайомство з його природно-кліматичними та екологічними особливостями, різноманітністю природних співтовариств і екологічних систем. Вивчення природи при безпосередньому спілкуванні з нею не тільки підвищує рівень знань, але пробуджує інтерес до її пізнання, формує естетичні, моральні та патріотичні почуття, екологічну культуру майбутнього вчителя.

Отже, окреслені підходи підготовки сучасних студентів до екологічного виховання учнів Нової української школи сприятимуть формуванню екологічної компетентності майбутнього фахівця початкової школи та максимальній інтеграції екологічного досвіду в майбутню професійну діяльність. Формування еколого-педагогічної компетентності студентів у ЗВО має забезпечуватись діяльнісним, міжпредметним, неперервнонаскрізним, системним підходом у інноваційному еколого-розвивальному середовищі. Вважаємо, що означені підходи є необхідною умовою формування у майбутніх фахівців початкової освіти готовності до виконання завдань екологічної освіти в умовах перезавантаження освітньої системи в Україні.

Список використаних джерел

1. Бауер М. Й. Методологія екологічної освіти. Чернівці: Крайова освіта, 2000. 320 с.
2. Коваль В. О., Погасій І. О. Експериментальне дослідження стану екологічної компетентності майбутніх вчителів початкової школи в контексті НУШ. *Педагогічні науки*. 2018. Вип. 135. С. 108–111.
3. Концепція екологічної освіти України. *Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України*. 2002. № 7. С. 3–23.
4. Концепція Нової української школи. URL: <http://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>
5. Пустовіт Г. П. Теоретико-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1–9 класів у позашкільних навчальних закладах: монографія. Київ; Луганськ: Альма-матер, 2004. 540 с.
6. Січко І. О. Формування екологічної компетентності майбутніх фахівців початкової освіти. *Збірник матеріалів Всеукраїнської з міжнародною участю наук.-практ. конференції*. Херсон: ТОВ «Борисфен-про», 2018. С. 104–108.
7. Гурченко В. Н. Интегративная парадигма образования. *Concorde*. 2015. № 1. С. 78–95.
8. Чайковська Г. Б. Проектні технології як ефективний засіб формування екологічної культури студентів. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: Педагогіка. 2017. № 3. С. 106–113.

9. Чайковська Г. Б. Формування екологічної компетенції в майбутніх учителів початкової школи. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: Педагогіка. 2010. № 3. С. 54–60.
10. Wesselink R., Biemans H., Gulikers J., Mulder M. Models and Principles for Designing Competencebased Curricula, Teaching, Learning and Assessment, Competence-based Vocational and Professional Education. Bridging the Worlds of Work and Education, 2017. P. 533–554.

Ірина Жаркова

ВИКОРИСТАННЯ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ТА ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ ІЗ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ПРИРОДНИЧОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ

Важливим компонентом освітнього процесу в сучасному ЗВО є оцінювальна діяльність, яка здійснюється на засадах компетентнісного, діяльнісного, суб'єкт-суб'єктного підходів і передбачає партнерську взаємодію викладача та здобувачів вищої освіти. В процесі систематичного контролю навчальних досягнень студентів викладач отримує об'єктивну інформацію про хід їхньої навчально-пізнавальної діяльності, що, відповідно, є умовою підвищення її ефективності.

У процесі контролю навчальних досягнень студентів вирішуються такі основні завдання:

– оцінювання знань, умінь, навичок та інших компетентностей, тобто результатів навчання, набутих особою за певною освітньою програмою;

– інформування здобувачів вищої освіти та інших зацікавлених осіб про досягнуті результати під час вивчення навчальних дисциплін;

– мотивація здобувачів вищої освіти до систематичної роботи впродовж усього періоду навчання;